

Dėl Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo Nr. XII-2470 1, 16, 20, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 391, 40, 44, 46, 47 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 39² ir 39³ straipsniais įstatymo projekto Nr. 21-32270(2)

Įvertinę Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo Nr. XII-2470 1, 16, 20, 22, 24, 28, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 391, 40, 44, 46, 47 straipsnių, priedo pakeitimo ir įstatymo papildymo 39² ir 39³ straipsniais įstatymo projektą Nr. 21-32270(2) (toliau – Projektas) pritariame jo tikslui didinti bedarbių įsitraukimą į darbo rinką. „Nedirbančio darbo rinkai nepasirengusio asmens“ kategorijos išskyrimas yra teigiamas žingsnis skatinant užimtumą. Tikslingas darbas su darbo rinkai nepasirengusiais asmenimis savivaldybių lygmeniu, įtraukiant bendruomenes ir privačius įdarbinimo bei mokymo specialistus padėtų spręsti persikvalifikavimo problemas, o taip pat ir kitas socialines problemas, neigiamai veikiančias bedarbio galimybes įsilieti į darbo rinką. Atkreipiame dėmesį, kad šioje srityje galima padaryti daugiau, atsižvelgti reikia ne tik į kryptingą persikvalifikavimo ir persiorientavimo priemones, bet ir žmonių motyvaciją įsilieti į darbo rinką.

Nedarbo spąstai – žmonių motyvaciją įsidarbinti atspindintis rodiklis

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija Projekto teikimą motyvuoja tuo, kad dalis nedirbančių asmenų stokoja motyvacijos ir aktyvumo ieškant darbo ir / ar naujų karjeros galimybių, dalis – prioritetą teikia laikinai nedirbti dėl asmeninių ar kitokių įsipareigojimų. Žmonių motyvaciją ir norą dirbti, o ne gyventi iš socialinių išmokų, atspindi nedarbo spąstų rodiklis. Kuo aukštesni nedarbo spąstai, tuo mažiau darbuotojui patrauklu ir naudinga pradėti dirbti už galimą gauti algą. Nedarbo spąstai – tai santykinis rodiklis, rodantis, kokią bruto darbo užmokesčio dalį sudaro darbuotojo mokamas didesnis pajamų mokestis ir valstybinio socialinio draudimo įmokos, jam po nedarbo pradėjus dirbti ir nebegaunant socialinių išmokų¹. Eurostat metaduomenyse pateikiama ši formulė:

$$\text{Nedarbo spąstai} = 100 * \{ 1 - [(\text{neto atlyginimas}) - (\text{bedarbio išmoka})] / (\text{bruto atlyginimas}) \}$$

Esant aukštiesiems nedarbo spąstams, alternatyvieji įsidarbinimo kaštai yra per dideli: žmogui atrodo palankiau tiesiog gyventi iš socialinių išmokų ir nedirbti. Susiduriama su bendresne problema – nedirbantys žmonės įsitraukia į šešėlines veiklas, kad prisidurtų prie gaunamų išmokų. Nedarbo spąstai Lietuvoje gerokai viršija euro zonos vidurkį. Nors nedarbo spąstai 2020 m. sumažėjo, šis pokytis buvo labai nežymus, tad paskatos žmonėms įsidarbinti liko mažos. Palyginimui, 2020 m. nedarbo spąstai Lietuvoje sudarė 86,9 proc., o euro zonos vidurkis buvo 73,7 proc².

¹ Oficialiosios statistikos portalas, „Sąvokos“, žiūrėta 2021 m. gruodžio 10 d., <https://osp.stat.gov.lt/darbo-rinka-lietuvoje-2020/savokos>.

² Eurostat, „Tax rate on low wage earners - Unemployment trap“, žiūrėta 2021 m. gruodžio 10 d., https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_nt_unemtrp&lang=en.

Nedarbo spąstai analizuojami ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtoje „Piniginių paskatų dirbti 2021 metų rodiklių apžvalgoje“³. Tyrėjai naudoja kiek skirtingą metodologiją nei jau minėtuose Eurostat duomenyse – jie nedarbo spąstus vertina pagal šeimų ūkius ir įtraukia tokias netestuojamas pajamas kaip „vaiko pinigai“. Tyrimo duomenimis, nedarbo spąstai yra didžiausi, jei prieš prarandant darbą asmenys gavo minimalų atlyginimą. Žmonėms, uždirbantiems, pavyzdžiui, 2 vidutinio darbo užmokesčio (VDU) dydžius siekiantį atlyginimą paskata nedirbti yra žemesnė – nedarbo spąstai siekia nuo 60 proc. iki 52 proc., vis dėlto, turint galvoje laisvą laiką ir galimas jo panaudojimo alternatyvas, paskata nedirbti (arba atidėti darbo paieškas pašalpų mokėjimo terminui) realiai egzistuoja net ir tokias pajamas gaunantiesiems.

NPD didinimas teigiamai veikia motyvaciją dirbti tų žmonių, kurie patenka į didžiausius nedarbo spąstus

Padidėjus NPD, didėja neto atlyginimas, kuris yra vienas iš kintamųjų, naudojamų apskaičiuojant nedarbo spąstus. Kadangi NPD stipriausiai paliečia mažiausią darbo užmokestį uždirbančių žmonių pajamas, didinant NPD didėja didžiausius nedarbo spąstus patiriančių žmonių motyvacija dirbti. Žmogui tai reikštų galimybes visavertiškai dalyvauti ekonominiame gyvenime, dalyvauti darbo rinkoje ir judėti aukštesnių pajamų link, o biudžeto netekimai dėl mažesnių gyventojų pajamų mokesčio (GPM) įplaukų būtų su kaupu atsverti „sutaupyti“ išmokų, kurias gauna bedarbiai. Svarbu pastebėti, kad NPD „nuvertėja“ kai yra didinama minimali mėnesinė alga (MMA). Tik susiejus NPD su MMA būtume tikri, kad išliktų norimas nedarbo spąstus mažinantis efektas.

Nedarbo išmokos mokėjimo trukmės trumpinimas ir darbo sutarties pasirašymo premija prisidėtų prie ilgalaikių bedarbių skaičiaus mažėjimo

Svarbu pastebėti, kad Lietuvoje ypatingai didelis ilgalaikių bedarbių skaičius, kuris neabejotinai yra susijęs su aukštais nedarbo spąstais. 2020 m. ilgalaikių bedarbių buvo 36,5 tūkst., tai 8,3 tūkst. (29,5 proc.) daugiau nei 2019 m⁴. 2020 m. ilgalaikiai bedarbiai sudarė 29 proc., beveik trečdali, visų bedarbių. Esant aukštiesiems nedarbo spąstams žmogus neturi motyvacijos greitai susirasti darbą, o praėjus 9 mėnesių išmokų mokėjimo terminui darbą susirasti ir įsilieti į darbo rinką tampa daug sunkiau. Sutrumpinus nedarbo išmokos mokėjimą ir sudarius sąlygas darbo sutarties pasirašymo premijai, žmonės turėtų daugiau motyvacijos greičiau įsilieti į darbo rinką, mažėtų ilgalaikių bedarbių problema. Išmokant likusią dalį išmokos iš karto po darbo kontrakto pasirašymo, žmonės būtų motyvuojami ne laukti kasmėnesinių valstybės mokamų išmokų, o kuo greičiau įsidarbinti.

Lankstesnės darbo formos ir sąlygos mažintų šešėlyje dirbančių žmonių skaičių

³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, „Piniginių paskatų dirbti 2021 metų rodiklių apžvalga“, žiūrėta 2021 m. gruodžio 10 d., https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/pdf/Trumprastis_METR_2021_F.pdf

⁴ Oficialiosios statistikos portalas, „Darbo rinka Lietuvoje (2021 m. leidimas)“, žiūrėta 2022 m. gruodžio 10 d., <https://osp.stat.gov.lt/darbo-rinka-lietuvoje-2021/uzimtumas-nedarbas-ir-laisvos-darbo-vietos/nedarbas>

Projekto iniciatoriai nurodo, kad įsidarbinimą riboja ir nelegalus darbas. Griežtesnis reagavimas į neteisėtai gautas pajamas nespręs pačių priežasčių, dėl kurių žmogus įsitraukia į šešėlinę veiklą. Esant dideliems nedarbo spąstams, įsitraukimas į šešėlį tampa bene lengviausia priemone padidinti savo pajamas ir prisidurti prie gaunamų socialinių išmokų. Net ir pasibaigus išmokų mokėjimo laikui, žmogus gali likti šešėlyje dėl inercijos, nenoro mokėti mokesčius ir pan. Kuriant lankstesnes darbo formas ir sąlygas, kurios leistų žmonėms prisidurti legaliai, padidėtų darbuotojų mobilumas, jiems būtų lengviau išsirinkti jų įgūdžius ir interesus atitinkantį darbą.

Socialinio draudimo įmokų „grindys“ apsunkina pilnu darbo krūviu negalinčių dirbti asmenų įsidarbinimą

Projekto rengėjai pažymi, kad dalies asmenų įdarbinimą riboja artimųjų slauga, vaikų priežiūra, asmeniniai ar kitokie įsipareigojimai. Tačiau šių asmenų išskyrimas į „nedirbančio darbo rinkai nepasirengusio asmens“ grupę esminių problemos priežasčių nespręstų.

Siekiant padėti asmenims suderinti asmeninius ir profesinius interesus yra tikslinga sudaryti sąlygas lanksčiai šiuos interesus derinti, pavyzdžiui, dirbant ne visą darbo dieną. Tačiau taikomos „Sodros grindys“ tai riboja. Pagal galiojantį reguliavimą, darbdavys privalo mokėti socialinio draudimo įmokas ne nuo faktinio darbuotojo atlyginimo, o nuo sumos, kuri yra ne mažesnė negu MMA. Toks reikalavimas pablogina mažiausias pajamas gaunančių ir ne visu etatu dirbančių asmenų padėtį, nes jų darbo vietos kaina labiausiai pabrangsta lyginant su kitais. Todėl panaikinus socialinių draudimo įmokų „grindis“ darbuotojams būtų lengviau įsidarbinti nepilnam darbo krūviui ir taip lengviau derinti savo interesus.

Atsižvelgiant į problemos aktualumą, yra tikslinga kompleksiškai spręsti bedarbių įtraukimo į darbo rinką iššūkius, dėmesį skiriant ir bedarbio motyvacijos įsilieti į darbo rinką didinimui. Daugiau apie nedarbo spąstus galite skaityti [šioje nuorodoje](#).